

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

1

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

1

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

VYTENIS ALMONAITIS

VOKIEČIŲ ORDINO KARO ŽYGLIAI Į KALTINĖNŲ KRAŠTĄ

Įvadas. Kaltinėnų kraštas (valsčius) kryžiuočių taikiniu tapo XIV a. 8 dešimtme-tyje – labai sunkiu Lietuvos valstybei laikotarpiu¹. Maždaug 1330 m. pralaužęs Jūros, o apie 1365 m. – ir Nemuno gynybines sistemas Vokiečių ordinas vykdė vis pavojingesnius karo žygius, puldinėjo tolimas rytines valstybės sritis, net sostinę Vilnių. Vokiečiai jau buvo nuniokoję kone visą Pietvakarinę Žemaitiją – didžiąją Karšuvos žemės dalį, – ir Kaltinėnai (kaip ir Viduklė, Raseiniai, Ariogala) atsidūrė prie pat „fronto linijos“, kurią žymėjo medžių užvartų linijos. Tačiau jos mažai gelbėjo, ir Ordino kariaunos Vakarų Lietuvą tiesiog raižė skersai ir išilgai. Apie šį nuoseklų krašto niokojimą ir atkaklų pasipriešinimą jam galima kalbėti keliais lygiais – apimant visą valstybės teritoriją, atskirą regioną ar vieną kraštą. Šiame straipsnyje bandoma eiti trečiuoju keliu, kuris, autoriaus nuomone, geriausiai leidžia pamatyti visą nuožmaus karo kasdienybę.

Rengiant straipsnį remtasi žinomais, tačiau ne iki galo „išnaudotais“ šaltiniais. Dažniausiai Kaltinėnai minimi Vygando Marburgiečio kronikoje. Nors seniai pastebėta, kad jos tekstas nenuoseklus, pilnas įvairių netikslumų, šiuo atveju tai – išskirtinai svarbi žinių versmė². Kronikininkas Hermanas Vartbergiškis Kaltinėnų net nepaminėjo, tačiau, žvelgdamas iš Livonijos pusės, rašė apie tuos pačius įvykius³. Tad ir Her-

¹ Sąvoka *kraštas* šiame straipsnyje vartojama siekiant pabrėžti XIV a. pabaigoje buvusį skirtumą tarp valdovo skirtų tįjūnų administruojamų Rytų Lietuvos valsčių ir sąlyginai savivaldžių atitinkamų Vakarų Lietuvos teritorinių vienetų.

² *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehleke, Leipzig, 1863, Band 2, S. 429–662 (toliau – *SRP*, Bd. 2); V. Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė R. Jasas, Vilnius, 1999 (toliau – *NPK*).

³ *SRP*, Bd. 2, S. 9–116; *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*, tulkojis Ē. Mugarēvičs, Rīga, 2005 (toliau – *VHLH*); H. Latvīš, H. Vartbergē, *Livonijos kronikos*, vertė J. Jurginis, Vilnius, 1991, p. 153–208 (toliau – *LK*).

mano Vartbergiško žinios – neįkainojamos. Informacijos apie Vokiečių ordino žygius į Kaltinėnų kraštą taip pat yra Jono Posilgiečio ir Detmaro kronikose bei Torūnės analuose⁴. 1377 m. vykęs žygis plačiausiai aprašytas austrų poeto Petro Zuchenvirto tekste⁵, o 1400-ųjų ekspedicija – Jokūbo iš Ekso kronikoje⁶. XIV a. pabaigoje sudaryti kryžiuočių karo kelių į Žemaitiją aprašymai (*die littauischen Wegeberichte*) šiuo atveju praverčia todėl, kad geriau negu kronikos padeda išsiaiškinti, kokiais keliais vokiečiai traukdavo į centrinę Žemaitiją, kiek užtrukdavo žygiuose⁷.

Kaltinėnų kraštas XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje buvo viena iš 6–8 svarbiausių etninės Žemaitijos teritorinių vienetų⁸. Atrodytų, toks „stambus“ objektas seniai galėjo sulaukti istorikų dėmesio, tačiau kaip iš esmės atitinkantį temą galima paminėti tik vienintelį Romo Batūros straipsnį⁹. Jame aprašomos kovos su kryžiuočiais platesniame regione, tačiau pirmą kartą nuosekliau aptariami ir keturi vokiečių žygiai į Kaltinėnus. Straipsnio daliai apie karo kelių maršrutus taip pat buvo svarbus Vaclovo Biržiškos tekstas apie *vegeberichtus*¹⁰.

Svarbiausias šio straipsnio tikslas – apibendrinti šaltinių duomenis apie Vokiečių ordino žygius į Kaltinėnų kraštą XIV a. pabaigoje, patikslinti jų datas ir vykdymo aplinkybes. Kartu siekiama nustatyti pirmojo Kaltinėnų paminėjimo šaltiniuose datą, aptarti kryžiuočių karo žygių maršrutus ir trukmę.

Pirmojo Kaltinėnų paminėjimo šaltiniuose problema

Lietuvoje leistose enciklopedijose nuo 1968 m. vis pasikartojant rašoma, kad Kaltinėnai „minimi XIII–XIV a. kryžiuočių kronikose“¹¹. Šis sakinyvis perkeltas ir į naujausią „Visuotinę lietuvių enciklopediją“¹². Pasitikėdami enciklopedijų leidėjais, tokias

⁴ *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Leipzig, 1866, Band 3, S. 57–388 (toliau – SRP, Bd. 3).

⁵ P. Veblaitis, Petro Suchenvirto eilėraštis apie Austrijos kunigaikščio ir kryžiuočių žygį prieš žemaičius, *Karo archyvas*, 1939, t. 11, p. 5–15 (toliau – PSE).

⁶ *Quellen zur lothringische Geschichte*, hrsg. von G. Wolfram, Metz, 1906, Band 4 (toliau – QLG, Bd. 4).

⁷ SRP, Bd. 2, S. 662–708; Lietuvos kelių aprašymai, padaryti kryžiuočių žvalgų XIV amžiuje, *Kraštas ir žmonės*, parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1983, p. 7–41 (toliau – LKA).

⁸ Plačiau apie tai: V. Almonaitis, *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*, Kaunas, 1998, p. 79–83.

⁹ R. Batūra, XIV a. Medininkų žemės – Žemaitijos centro gynyba: Laukuvos ir Kaltinėnų priedanga, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 2004, t. 59–60, p. 13–21.

¹⁰ V. Biržiška, Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (Iš *Wegeberichtu*). Pirmoji dalis. Keliai į Žemaičius, *Praeitis*, t. 1, Kaunas, 1930, p. 1–63.

¹¹ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1968, p. 32; *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979, p. 223; A. Miškinis ir kt., Kaltinėnai, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1986, p. 190.

¹² A. Miškinis, Kaltinėnai, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, Vilnius, 2006, p. 235.

žinias dar labiau išplatino mokslo populiarinamųjų straipsnių bei kelionių vadovų rengėjai¹³. Gal dėl tokio visuotinio „sutarimo“ teiginys, jog „Kaltinėnai minimi jau nuo XIII a.“, pateko ir į mokslinę literatūrą¹⁴. Tačiau nė viename minėtų tekstų konkrečiai nenurodoma, kokiame rašytiniame šaltinyje ir kuriais metais Kaltinėnų vietovardis minimas pirmą kartą.

Šio straipsnio autoriui enciklopedijose pateikiamos žinios apie pirmuosius Kaltinėnų paminėjimus įtarimą kėlė jau seniai. Rengiant knygą „Karšuva. 2“ prieita ir prie pirmųjų išvadų, tačiau dėl mokslo populiarinamojo leidinio pobūdžio jos liko tekste plačiau nepakomentuotos¹⁵. Pradedant naują tyrimą pirmiausia verta grįžti prie istoriografijos, juo labiau kad ne visi apie Kaltinėnus rašę autoriai „lengva ranka“ nuklėlinėjo jų istorijos pradžią į XIII a.

Bene atidžiausiai su Vakarų Lietuvos istorija susijusius šaltinius yra išnagrinėjęs ir čia minimus vietovardžius suregistravęs kalbininkas Antanas Salys. Jo žiniomis, Kaltinėnai minimi tik nuo 1370 m.¹⁶ Senesnių paminėjimų nėra pastebėjęs nei vietovardžio kilmę aiškinęs Aleksandras Vanagas¹⁷, nei kryžiuočių žygius į Kaltinėnų kraštą aprašęs Romas Batūra¹⁸. Rengiant šį straipsnį buvo dar kartą peržiūrėti daugelio šaltinių tekstai, įvairių rinkinių geografinės rodyklės, archyvų registrai, tačiau naujų žinių neaptikta.

Tad belieka grįžti prie A. Salio nurodytos datos ir atidžiau pažiūrėti, kokiu šaltiniu remiamasi. Mokslininkas pateikia nuorodą į rinkinį „Scriptores rerum Prussicarum“, į jame publikuojamą Vygando Marburgiečio kroniką. Jos tekste tikrai sakoma, jog pradėjęs žygi Ragainėje, Vokiečių ordino „maršalas ėjo į Kaltinėnų kraštą (*terram*), kurį rado įspėtą“¹⁹. Publikuotame kronikos tekste užrašyta vietovardžio forma – *Kalctene*, tačiau A. Salio nuomone, galima būtų skaityti ir kiek kitaip – *Kaletene*²⁰. Bet kokiu atveju aišku, jog tai – iškreiptas Kaltinėnų vietovardis. Tam pritarė visi šiuo klausimu pasisakę kalbininkai, archeografai ir istorikai.

Gerokai didesnė problema – nustatyti tikslią Kaltinėnų krašto užpuolimo datą. Kronikoje žygis ir artimiausiuose skyreliuose aprašyti įvykiai tiksliau nedatuojami.

¹³ Č. K u d a b a, *Kalvotoji Žemaitija*, Vilnius, 1972, p. 131; A. G i r i n i n k a s, Kaltinėnai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 5, p. 38–39; G. M a r c i n a u s k a s, *Dviračiu po Žemaitiją*, Vilnius, 1990, p. 57.

¹⁴ *NPK*, p. 314 (Ritos Trimonienės ir Kęstučio Gudmanto komentarai).

¹⁵ V. A l m o n a i t i s, J. A l m o n a i t i e n ė, *Karšuva, Keliautojo po Šilalės kraštą žinynas*, kn. 2, Kaunas, 2006, p. 162–163.

¹⁶ A. S a l y s, Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets, *Tauta ir žodis*, t. 6, Kaunas, 1930, p. 173–314. Kalbininko tekste kažkodėl pirma pateikta informacija apie Kaltinėnų paminėjimą 1375 m., tik po to apie galimą įvardijimą 1370 m.

¹⁷ A. V a n a g a s, *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 87.

¹⁸ R. B a t ū r a, XIV a. Medininkų..., p. 16.

¹⁹ *SRP*, Bd. 2, S. 569; *NPK*, p. 144.

²⁰ A. S a l y s, Die žemaitischen..., S. 216.

Tai nestebina, nes pirminis Vygando Marburgiečio rankraštis seniai pražuvęs. Naudojamasi išlikusiu šaltinio vertimu iš vokiečių kalbos į lotynų, kuriam būdingi chronologiniai netikslumai ir įvairios klaidos. Manoma, kad ypač daug jų įvėlė vertėjas Konradas Geselenas, kuris kroniką iš vokiečių į lotynų kalbą vertė paskubomis, daugelyje vietų ją sutrumpindamas²¹. Vis dėlto, apie kokius metus eina kalba, nagrinėjamame poskyryje susigaudyti galima. Kiek aukščiau Vygando Marburgiečio tekste aprašomas ir 1370-ųjų vasariu datuojamas Rūdavos mūšis, o žemiau – 1371 m. lietuvių kariuomenės įvykdytas Tamoviškių pilies užpuolimas²². Taigi į Kaltinėnus nukreiptas karo žygis aprašytas 1370–1371 m. įvykių kontekste.

Bandant patikslinti datą pastebėtina, kad prieš pat žygio į Kaltinėnus aprašą Vygandas Marburgietis informuoja apie Austrijos kunigaikščio Leopoldo atvykimą į Karaliaučių ir nurodo, jog tai įvyko apie šv. Martyną (lapkričio 11 dieną). Tęsdamas kronikininkas pažymi, kad žiema buvo netinkama karo žygiams, todėl kunigaikštis ir kiti kryžiuočių talkininkai „nuliūdę“ grįžo namo. Vygando Marburgiečio teksto rengėjas Theodoras Hirschas, remdamasis kolegos, Hermano Vartbergišio kroniką spaudai rengusio Ernsto Strehlkės išvadomis, austrų kunigaikščio buvimą Prūsijoje datuoja 1371 m. lapkričiu – 1372 m. vasariu²³. Tikslindamas įsiveržimo į Kaltinėnus datą T. Hirschas remiasi pačiu Hermano Vartbergišio kronikos tekstu, tačiau nurodo, kad žygis prasidėjo gerokai anksčiau – 1370 m. rugpjūčio 26 dieną²⁴. Vis dėlto, turint omenyje minėtą kronikos chronologinį nenuoseklumą, toks vokiečių archeografo datavimas iš pirmo žvilgsnio neatrodo „įtartinas“. Gal todėl R. Batūra nedvejodamas rašė, kad Ordinas pirmą kartą Kaltinėnų kraštą puolė 1370 m.²⁵

Norint patikrinti T. Hirscho teiginį, belieka įsigilinti į jo nurodytą šaltinį. Pradžiai galima pastebėti, kad Hermano Vartbergišio kronikos tekstas „parašytas glaustai ir aiškiai, su tiksliais įvykių datomis pagal bažnytinį kalendorių“²⁶. Kronika nėra vienodai informatyvi, tačiau dominantis 1370–1372 m. laikotarpis pristatomas toje jos dalyje, kuri laikoma patikimiausia, parašyta amžininko²⁷.

Minėti įvykiai kronikoje apžvelgti gana nuosekliai, nurodant daugiau aiškių datų. Po Rūdavos kautynių, kurios datuojamos taip pat kaip ir Vygando Marburgiečio kronikoje, minimi keli 1370 m. vykę karo žygiai. Toliau sakoma, kad „1371 metų žiema buvo šlapia ir nepastovi“, kad „tais pačiais metais“ birželį vyko derybos tarp livoniečių bei vokiečių pirklių ir rusų atstovų iš Novgorodo bei Pskovo. Kitoje pastraipoje, kuri

²¹ *NPK*, p. 14, 21, 50 (R. Trimonienės ir R. Jaso įvadai), 216.

²² *SRP*, Bd. 2, S. 565–568, 570–571; *NPK*, p. 142–143, 145.

²³ *SRP*, Bd. 2, S. 99–100, Anm. 17, S. 568, Anm. 952.

²⁴ Ten pat, p. 569, Anm. 956.

²⁵ R. B a t ū r a, XIV a. Medininkų..., p. 16.

²⁶ *LK*, p. 156 (J. Jurginio įvadas).

²⁷ Ten pat, p. 157–158; *VHLH*, lpp. 7–12 (E. Mugurevičiaus įvadas).

vėl prasideda žodžiais „tais pačiais metais“, sakoma, jog antradienį po šv. Baltramiejaus (t. y. rugpjūčio 26 dieną) prasidėjo žygis į Žemaitiją. Perskaičius jį aptariantį tekstą, nekyla abejonių, jog kalba eina apie tą pačią karinę „ekspediciją“, kurią aprašo ir Vygandas Marburgietis. Abiem atvejais nurodoma, jog žygio pradžioje kariuomenės pasidalijo į dvi dalis: vieną vedė didysis magistras, kitą – vyriausiasis maršalas. Abu kronikininkai sutaria, jog kariaunos susitiko Vaikių krašte ir toliau žygiavo kartu. Tiesa, Kaltinėnai aprašyme neminimi, tačiau dauguma kitų užpultų sričių – Raseiniai, Ariogala, Gaižuva, Paštuva – įvardijamos abiejose kronikose. Kiek žemiau Hermanas Vartbergiškis aprašo kitą nesėkmingą žygį į Lietuvą, kuris, jo žiniomis, vyko 1372 m. vasarį. Tik po to kronikininkas skiria pastraipą Austrijos kunigaikščio Leopoldo kelionei²⁸.

Kronikos rengėjo sudarytame chronologiniame „stulpelyje“ ties minėtų vokiečių ir rusų derybų aprašo pabaiga nurodoma 1370 m. data. Tačiau taip E. Strehlke datuoja tik derybų priešistorę, toje vietoje šaltinyje minimą karinį konfliktą²⁹. Kaip rašoma Novgorodo metraštyje, 1370 m. novgorodiečiai ir pskoviečiai tikrai kariavo su vokiečiais³⁰. Taigi ši iš esmės teisinga, tačiau ne visai tinkamoje vietoje kolegos užrašyta data greičiausiai ir suklaidino T. Hirschą, nukėlusį žygį į 1370 m. Kad Hermanas Vartbergiškis eilinį kartą tikslus, kad derybos tikrai vyko „tais pačiais“ 1371-aisiais, patvirtina išlikę derybininkų laišakai³¹. Novgorodo metraštininkas, kuris šiuo atveju turėjo būti itin gerai informuotas, taip pat nurodo, kad rusų atstovai į derybas vyko ir sutartį su livoniečiais sudarė 1371 m. (*В лето 6879*)³². Hermano Vartbergiščio informacija apie kunigaikštį Leopoldą taip pat yra „savo vietoje“, nes, kaip minėta, archeografai sutaria, jog jis į Prūsiją atvyko 1371 m. rudenį, o išvyko 1372 m. pradžioje³³. Taigi iš bendro konteksto galima aiškiai suprasti, kad Hermanas Vartbergiškis žygį į Žemaitiją, kurio metu, be kita ko, užpultas ir Kaltinėnų kraštas, datuoja būtent 1371 m.! Šis teiginys nėra ypatinga naujiena, savo pastabose apie Vygando Marburgiečio tekstą į tai dėmesį jau yra atkreipę Rita Trimonienė ir Kęstutis Gudmantas³⁴. Taip pat žygį datavo jo aprašymus atidžiai nagrinėjęs, tekstą apie tuomet pultą Vaikių valsčių rengęs Albinas Stoškus³⁵.

²⁸ SRP, Bd. 2, S. 96–100; VHLH, lpp. 116–125; LK, p. 195–197.

²⁹ SRP, Bd. 2, S. 98, Anm. 1.

³⁰ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, *Полное собрание русских летописей* (toliau – ПСРЛ), т. 3, Москва, 2000, с. 371.

³¹ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, hrsg. F. G. von Bunge, Band 3, Reval, 1857, S. 259–260, Nr. 1077–1078; S. 269, Nr. 1082.

³² Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, ПСРЛ, т. 3, с. 371.

³³ SRP, Bd. 2, S. 99–100, Anm. 17, S. 568, Anm. 952.

³⁴ NPK, p. 314.

³⁵ A. Stoškus, *Vadžgirys*, Kaunas, 2006, p. 37, 43.

Apibendrinant aukščiau išdėstytus argumentus belieka daryti galutinę išvadą, jog, turimais duomenimis, Kaltinėnų vietovardis (Kalctene) pirmą kartą paminėtas 1371 m. Vygando Marburgiečio kronikoje, Vokiečių ordino vykdyto karinio žygio į Žemaitiją aprašyme. Papildomai pažymėtina, jog tikslios paminėjimo dienos nustatyti neįmanoma. Tačiau Vygandas Marburgietis nurodo žygio išeities tašką – Ragainę, o Hermanas Vartbergiškis – tikslią pradžios datą – rugpjūčio 26-ąją. Iš aprašymų galima suprasti, kad Kaltinėnų kraštas pultas vienas pirmųjų. Tad padarius prielaidą, jog vokiečių kariuomenė kelią nuo Ragainės iki Kaltinėnų įveikė per tris keturias dienas, paminėjimą galima apytikriai datuoti pačia vasaros pabaiga.

Kryžiuočių taikinyje: 1371–1400 m. žygiai į Kaltinėnų kraštą

Pirmieji smūgiai 1371 ir 1375 m. Vykdydami minėtą 1371-ųjų žygį vokiečiai nusiaubė visą Pietų Žemaitiją bei panemunę ties Paštuva. Jie ištisas aštuonias dienas viską niokojo, degino javus³⁶. Tuomet „niekur stabmeldžiai negalėjo rasti ramybės, o visur [buvo] žudomi ar imami nelaisvėn“. Tiesa, būtent Kaltinėnų krašte, kurio nepavyko užklupti netikėtai, vokiečiai, galima sakyti, patyrė pralaimėjimą. Kronikininkas Hermanas Vartbergiškis tai nutyli, tačiau šiuo atveju objektyvesnis Vygandas Marburgietis pripažįsta, kad „pagonys užmušė tenai tokį Fricą iš Vonsdorfo, o su juo – daugelį kitų. Kai kurie ir į nelaisvę pateko; kunigaikštis, Rastenburgo viršininkas, buvo sužeistas“³⁷.

Antras šaltiniuose minimas Kaltinėnų krašto puolimas įvyko 1375 m. Jį aprašęs Vygandas Marburgietis teigia, kad įsiveržę į Kaltinėnų kraštą (*terram Kaltenarum*), kryžieiviai čia plėšė, degino, žudė. Daugelį žmonių, kurių „skaičiaus neįmanoma nuskaičiuoti“, išsivare į nelaisvę. Tačiau greitai grobikai sulaukė pelnyto atpildo. „Pagonys, tai matydami, patraukė į mišką, kuriame buvo upelis. Ši broliai perplaukė ir skubėjo per mišką. Bet pagonys staiga ėmė į juos svaityti ietis, akmenis, vėzdus, mirtinai sužeisdami, nepadėjo [nei] šalmai ar šarvai [ir] t. t. Todėl broliai nusėdo nuo žirgų ir kilo atkakliausias mūšis, kuriame buvo užmuštas 21 kryžiuotis, be to, daug kilmingųjų“. Taigi žemaičiai iškovoję įspūdingą pergalę ir pažymėjo ją savu būdu. „Kažkokį paimtą nelaisvėn brolių jie pririšo prie medžio ir, smarkiai sužeidę savo ietimis, nebegyva paaukojo dievams.“³⁸ Baigiant įvykio aprašymą kronikos tekste minimas ir „brolis

³⁶ SRP, Bd. 2, S. 98; VHLH, lpp. 122–123; LK, p. 196.

³⁷ SRP, Bd. 2, S. 569; NPK, p. 144.

³⁸ SRP, Bd. 2, S. 582–583; Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, sudarė N. Vėlius, t. 1, Vilnius, 1996, p. 462, 468 (toliau – BRMŠ, t. 1); NPK, p. 153. Šiose knygose pateikiami du pastebimai skirtingi žygį aprašančios V. Marburgiečio kronikos atkarpos vertimai – Dalios Dilytės ir Rimanto Jaso. Pastebėta, kad R. Jaso vertime praleisti kai kurie žodžiai (pavyzdžiui, *igne, captivatum*), todėl šiame tekste naudotasi kiek tikslesniu D. Dilytės vertimu, nevengiant ir jį vietomis nežymiai patbulinti.

Gerhardas“, kuris „Dievo buvo gailėstingai apsaugotas“. Čia turimas omenyje žygio organizatorius Ragainės komtūras Gerhardas, kuris kitų šaltinių duomenimis, kautynėse žuvo (žiūrėti žemiau).

Panašiai 1375-ųjų karinę „ekspediciją“ apibūdino XVI a. Gdansko kronikininkas Kasparas Šiučas, kuris dar turėjo galimybę pasinaudoti vėliau dingusiu vokišku Vygando Marburgiečio kronikos originalu³⁹. Jo tekste yra svarbių detalių. Pažymima, kad žygi organizavo Ragainės komtūras Gerhardas, jog smūgis buvo nukreiptas pirmiausia į Kaltinėnų kraštą (*sonderlich in das Gebiete Calden*), kuri kariuomenė „visiškai nuniokojo ir sudegino“. Aprašydamas vėliau kilusį mūšį, kronikininkas akcentuoja, kad grįžtantiems kryžiuočiams lietuviai kelią užtvėrė (tikėtina – užvertė medžiais) „miške, prie pelkės“. Čia „broliai turėjo nulipti nuo žirgų ir savo kailį ginti stačiomis“. Nors rėmėsi tuo pačiu tekstu, Kasparas Šiučas pateikia kitokį žuvusių Ordino brolių skaičių – 12 – ir aiškiai nurodo, kad kautynėse žuvo minėtasis komtūras Gerhardas⁴⁰.

T. Hirscho nuomone, aptartasis žygis trumpai aprašomas dar ir kitoje Vygando Marburgiečio kronikos vietoje⁴¹. Tačiau čia tik lakoniškai minima, kad liepos 2 d. „Ragainės komtūras brolis Gerhardas su broliais pakankamu būriu žygiavo plėšdamas bei degindamas ir imdamas nelaisvėn vyrus, moteris.“ Rodos, šią originalaus Vygando Marburgiečio teksto vietą XVI a. nusirašinęs Gdansko kronikininkas Stencelis Bornbachas patikslina, kad „vokiečiai traukė į Žemaitiją“. Bet „susirinko pagonys ir užmušė 21 kryžiuotį ir turbūt 50 [kitų] vyrų.“⁴²

Ieškant papildomų žinių apie šį žygi Žemaitijon, galima vėl atsiversti Hermano Vartbergišio kroniką, kurioje aprašytas tais pačiais metais, apie birželio 29 d. prasidėjęs Vokiečių ordino įsiveržimas į Žemaitiją⁴³. Tiesa, čia teigiama, jog kryžiuočiai nukreipė smūgį į Vaikių (*Wayken*) kraštą, kuris paprastai lokalizuojamas Raseinių ir Viduklės kaimynystėje⁴⁴. Nesutampa ir minimi žuvusiųjų skaičiai, kai kurios kitos detalės. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad minėtose kronikose kalba eina apie du skirtin-

³⁹ SRP, Bd. 2, S. 435–436; NPK, p. 16, 20 (R. Trimonienės įvadas).

⁴⁰ SRP, Bd. 2, S. 805. Už pagalbą verčiant Kasparo Šiuco tekstą autorius dėkoja kolegei Justinai Daunorienei.

⁴¹ SRP, Bd. 2, S. 578, Anm. 1067, S. 581–582, Anm. 1113.

⁴² SRP, Bd. 2, S. 578.

⁴³ SRP, Bd. 2, S. 108; VHLH, lpp. 138–139; LK, p. 202–203.

⁴⁴ H. L o w m i a ņ s k i, *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 2, Wilno, 1932, s. 102; A. S a l y s, *Die žemaitischen...*, S. 237; P. D u s b u r g i e t i s, *Prūsijos žemės kronika*, vertė L. Val-kūnas, parengė R. Batūra, Vilnius, 1985, p. 419 (R. Batūros komentaras); T. B a r a n a u s k a s, *Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis*, *Lietuvos archeologija*, t. 24, Vilnius, 2003, p. 62, 91; A. S t o š k u s, *Vadžgirys*, Kaunas, 2006, p. 43 ir kt. Vertėtų pastebėti, kad seniau Žemaitijoje, matyt, buvo dveji Vaikiai. Į pietus nuo Laukuvos, prie Treigių piliakalnio, tebėra Vaikių Lauko kaimas. Itin archajiškas jo pavadinimas sako, jog gyvenvietė galėjo egzistuoti dar XIV a.

gus įvykius. Istorikas R. Batūra taip ir manė, jog greičiausiai Hermanas Vartbergiškis turėjo omenyje kitą karinę „ekspediciją“⁴⁵.

Vis dėlto Hermano Vartbergiščio aprašytas užpuolimas vyko ir baigėsi „įtartinai“ panašiai. Anot šio kronikininko, vokiečiai, vedami Ragainės komtūro, pirmiausia „žudė ir plėšė“. Tačiau „lietuviai dykroje užėjo jam už nugaros, ir nors belaisviai apie tai išpėjo, komtūras ėjo pirmyn, nepaisydamas to, ką belaisviai sakė. Ir taip patyrė pralaimėjimą. Lietuviai dykroje susivienijo ir, pasitikėdami persvara, puolė iš priekio, užpakalio bei iš abiejų pusių ir privertė palikti grobį bei paleisti belaisvius. Kiek krito netikėlių, nežinoma. Iš mūsiškių žuvo komtūras su 11 broliu ir 19 kitų. Be to, į nelaisvę pateko vienas brolis ir 7 karo žygio dalyviai“⁴⁶. Hermano Vartbergiščio žinios kartojamose Senojoje didžiojo magistro kronikoje⁴⁷. Neabejotina, jog tas pats įvykis aprašytas dar kitame šaltinyje – Torūnės analuose, – kur teigiama, kad žygyje į Lietuvą žuvo Ragainės komtūras Gerhardas Baldė su 12 Ordino broliu ir 48 kariais⁴⁸.

Toliau lyginant šaltinių pateikiamą informaciją reikėtų prisiminti, kad ir aukščiau aptartas 1371 m. žygis prasidėjo Kaltinėnuose, o tęsėsi Vaikiuose. Taigi toks maršrutas vokiečių jau buvo išbandytas. Pažymėtina, kad abiem atvejais minimi paimti belaisviai, netikėtas užpuolimas traukiant atgalios, žemaičių suimtas vienas Ordino brolis. Informacijos apie kritusius karius nesutapimas – gana įprastas kronikose dalykas, be to, žuvusių „brolių“ skaičiai 21, 12 ir 11 – labai „artimi“, juos galima supainioti. Nors Hermanas Vartbergiškis mini 19 eilinių žuvusiųjų, Stencelio Bornbacho tekste ir Torūnės analuose nurodomi skaičiai – apie 50 ir 48 – iš esmės sutampa.

Paskutinė šaltinių informaciją jungianti grandis yra visuose juose minimas Ragainės komtūras. Tiesa, Hermano Vartbergiščio tekste, juo sekusioje Senojoje didžiojo magistro kronikoje, Torūnės analuose bei Kasparo Šiuco tekste nurodoma, kad jis 1375 m. žygyje žuvo, tuo tarpu Vygandas Marburgietis rašo, jog šis liko Dievo „apsaugotas“. T. Hirscho nuomone, šiuo atveju vertėjas Konradas Geselenas vėl neįsigilino į Vygando Marburgiečio tekstą, kuriame greičiausiai buvo rašoma tik apie Gerardo sielos išsaugojimą⁴⁹. Tokia galimybė tikrai tikėtina, juo labiau kad gretimame kronikos sakinyje kalbama apie žemaičių paaukoto kryžiuočio sielos „pavedimą“ Dievui⁵⁰.

Apibendrinant išdėstytus argumentus galima teigti, jog labai didelė tikimybė, kad visose minėtose kronikose aprašytas vienas ir tas pats nesėkmingas Vokiečių ordino karo žygis į Žemaitiją. Jį vykdydami kryžiuočiai pirmiausia nusiaubė Kaltinėnų kraštą,

⁴⁵ R. Batūra, XIV a. Medininkų..., p. 20, pst. 47.

⁴⁶ SRP, Bd. 2, S. 108; VHLH, lpp. 138–139; LK, p. 202–203.

⁴⁷ SPR, Bd. 3, S. 598.

⁴⁸ Ten pat, S. 97.

⁴⁹ SRP, Bd. 2, S. 806.

⁵⁰ Ten pat, S. 583; BRMS, t. 1, p. 462, 468; NPK, p. 153.

po to žygiavo į Vaikius, o traukdami atgal dykroje buvo užklupti jungtinės žemaičių kariuomenės ir patyrė katastrofišką pralaimėjimą.

Nors šaltiniuose nepakanka duomenų, kad galima būtų nustatyti tikslesnę šio mūšio vietą, R. Batūra bandė spėti, jog kautynės įvyko pakeliui iš Kaltinėnų į Ordino valdas, apytikriai Akmenos žemupio rajone⁵¹. Tačiau, kaip minėta, vokiečiai greičiausiai buvo užpulti ne besitraukiantys iš Kaltinėnų, o žygiuojantys iš Vaikių, buvusių netoli Raseinių. Taigi mūšio vietos reikėtų ieškoti kitur, galbūt Šaltunos ar Mituvos baseinų teritorijoje.

Austrų talka: 1377-ųjų žygis į Žemaitiją. Kiek žinoma, trečią kartą kryžiuočiai Kaltinėnų kraštą užpuolė 1377-ųjų rugsėjį. Šis žygis išsiskyrė plačiu mastu, be kitų „talkininkų“, jame dalyvavo ir ypatingas „svečias“ – Austrijos kunigaikštis Albertas III. Gal todėl įvykį užfiksavo kaip reta daug kronikininkų: Vygandas Marburgietis, Hermanas Vartbergiškis, Detmaras, Jonas Posilgietis bei Torūnės analistas⁵². Be to, ypač plačiai karinę „ekspediciją“ savo 573 eilučių kūrinyje aprašė kartu su kunigaikščiu atvykęs austrų poetas Petras Zuchenvirtas⁵³. Tiesa, Kaltinėnų (*Kaltanenen*) kraštą kaip vieną puolimo tikslų vėl paminėjo vienintelis Vygandas Marburgietis.

Šis žygis kol kas istoriografijoje nesukėlė jokių ginčų, todėl nėra būtinybės jį plačiai aptarinėti. Vis dėlto galima pažymėti, kad operacijai vadovavo pats Ordino didysis magistras Vinrichas fon Kniprode. Aiškiai padidindamas skaičių, kita vertus, parodydamas žygio mastą Petras Zuchenvirtas teigia, jog iš viso kariuomenėje buvo 30 tūkst. karių. „Įžengė į pagonių kraštą“, vokiečiai ir austrai iš pradžių veikė drauge, vėliau puolė „septyniomis kryptimis“⁵⁴. Vygandas Marburgietis nurodo, kad pirmiausia dvi dienas niokoti Kaltinėnai, vėliau – Viduklė, kurioje kariuomenė „stovėjo 10 dienų“. Sunkiai vietos geografijoje ir administracinėje struktūroje susigaudantis Petras Zuchenvirtas eilės tvarka vardija Žemaitiją, Raseinius ir Ariogalą. Baigdamas žygio aprašą Jonas Posilgietis mini Nerį, prie kurios kelią kryžiuočiams užstojo lietuvių kariuomenė, vadovaujama kunigaikščio Kęstučio⁵⁵. Taigi, kaip galima suprasti lyginant visų šaltinių informaciją, kartą pasiekus gyvenamą teritoriją, vėliau judėta iš vakarų į rytus ir pietryčius. Pirmoje žygio dalyje siautėta Kaltinėnų, Kražių, Viduklės srityse, vėliau smūgiai nukreipti į Raseinius ir Ariogalą, o galiausiai į Paštuvą (Vilkijos apylinkes).

Ilgiausią tekstą apie žygį palikęs Petras Zuchenvirtas ciniškai atvirai aprašė žygio detales, nupiešė itin tikrovišką šios ir kitų panašių „ekspedicijų“ vaizdą. Jo teigimu,

⁵¹ R. B a t ū r a, XIV a. Medininkų..., p. 16–17.

⁵² SRP, Bd. 2, S. 113–114, 585–586, III, S. 106; NPK, p. 155; VHLH, lpp. 148–149; LK, p. 206.

⁵³ SRP, Bd. 2, S. 161–169; PSE, p. 5–15.

⁵⁴ SRP, Bd. 2, S. 164–167; PSE, p. 8–11.

⁵⁵ SRP, Bd. 2, S. 113, 167, 585–586; SRP, Bd. 3, S. 106; NPK, p. 155; VHLH, lpp. 148–149; LK, p. 206; PSE, p. 11.

kas pagonims „buvo skaudu, tas mums buvo gerai!“ Ilgai žudę, deginę atgalios užpuolikai traukė apsikrovę grobiu ir „tai jų širdims buvo [lyg] Velykos“⁵⁶.

Nepaisant krikšto: 1389-ųjų antpuolis. Iš esmės pasikeitusi politinė padėtis – 1387 m. įvykęs Lietuvos (formaliai – ir jos dalies Žemaitijos) krikštas – Vokiečių ordino nesustabdė⁵⁷. Siekdamas žūtibūt užvaldyti Žemaitiją jis išbandė diplomatinius būdus, tačiau 1389 m. grįžo prie senos taktikos – karo žygių į šį kraštą. Pirmas, beje, kryžiuočiams nesėkmingas išpuolis buvo nukreiptas į Kaltinėnams gretimą Medininkų kraštą⁵⁸. Tais pačiais metais Ragainės komtūras su „su Įsrūties ir Girdavos viršininkais įžengė į neįspėtą Kaltinėnų žemę, kur daugiau kaip 400 užmušė ir paėmė nelaisvėn, kitiems pabėgus“⁵⁹. Patikslindamas Vygando Marburgiečio išpūstą skaičių, Jonas Posilgietis nurodo, kad žygis buvo geras (*gute reise*), tačiau vokiečiai pagavo ir išsivarė tik 40 žmonių ir „2 kapas“ (t. y. 120) arklių⁶⁰. Nežinia, kiek šio grobio jie iš tikrųjų parsigabejo, nes grįžtant atgalios, lietuviai „krikščionis“ pasivijo, užpuolė ir „4 iš jų nužudė“⁶¹.

Vygando Marburgiečio kronikoje, tarp kitų žinių apie 1389 m. įvykius, įsiterpusi dar viena pastraipa apie vokiečių žygį į Žemaitiją. Čia sakoma, kad Ragainės komtūras Jonas fon Rumpenheimas, jo „vyrai“ bei „Įsrūties, Tepliavos ir kiti viršininkai“ išžygiavo į Žemaitiją. „Įsiveržę į neįspėtą [vietovę], vadinamą *Nyntegeten*“, jie paėmė į nelaisvę arba nužudė 500 žmonių. Tada susirinko ant Krumpsto kalvos (*Krumpste Kalwe*) ir visi, išskyrus vieną žygio dalyvį, patekusį žemaičių nelaisvėn, sugrįžo atgalios⁶². Ragainės komtūro, jam talkinusio Įsrūties viršininko minėjimas, taip pat panašus atseit nužudytų ir patekusių nelaisvėn žemaičių skaičius sakytu, kad čia antrą kartą aprašomas tas pat žygis į Kaltinėnus. Vygando Marburgiečio kronikos rengėjas T. Hirschas tuo nė neabejojo⁶³. Jo teiginiams neprieštaravo ir R. Trimonienė bei K. Gudmantas⁶⁴. Tačiau, nekreipiant dėmesio į kitus nesutapimus, akį rėžia faktas, kad aprašuose minimos kitos vietovės. Pažymėtina ir tai, kad šiuo atveju nesutapimų negalima „nurašyti“ kronikos vertėjui Konradui Geseleniui. Kaip liudija XVI a. kronikos originalu besinaudojusio Stencelio Bornbacho užrašai, Vygando Marburgiečio tekste tikrai buvo du atskiri įrašai: viename minėti 500 žmonių ir Krumpsto kalva (Stencelio Bornbacho tekste – *Krumpstegalle*), kitame – 400 aukų ir Kaltinėnai⁶⁵.

⁵⁶ SRP, Bd. 2, S. 165–166; PSE, p. 9–11.

⁵⁷ Apie tai, kad visos iki tol sudarytos sutartys buvo niekinės, jog 1387 m. Žemaitija priklausė Lietuvos valstybei, rašoma: V. A l m o n a i t i s, *Žemaitijos...*, p. 97, 102, 105–111.

⁵⁸ SRP, Bd. 2, S. 637–638; SRP, Bd. 3, S. 157; NPK, p. 196.

⁵⁹ SRP, Bd. 2, S. 639; NPK, p. 197.

⁶⁰ SRP, Bd. 3, S. 157.

⁶¹ SRP, Bd. 2, S. 639; NPK, p. 197.

⁶² SRP, Bd. 2, S. 636–637; NPK, p. 195.

⁶³ SRP, Bd. 2, S. 637, Anm. 1810, S. 639, Anm. 1845.

⁶⁴ NPK, p. 363, 365.

⁶⁵ SRP, Bd. 2, S. 637, 639.

Bandant išsiaiškinti, kaip yra iš tikrųjų, atkreiptinas dėmesys į kronikoje minimą vietovardį *Nyntegeten*. Istorikams dar nepavyko jo identifikuoti ir lokalizuoti, tačiau bandant tą daryti pirmiausia pastebėtina, kad pavadinimas labai primena 1419 m. šaltiniuose įvardijamą vietovardį *Megeten*, *Megethen*, *Mygyeythen*. Ši vietovė vienu atveju apibūdinama kaip savarankiškas administracinis vienetas (tikiau – jo centras), kitu – kaip kaimas Kaltinėnų krašte⁶⁶. Taigi, jei *Megeten* ir *Nyntegeten* yra ta pati vietovė, ji lokalizuotina prie Kaltinėnų ir tikrai galėjo būti užpulta vieno žygio metu⁶⁷. Tikėtina, kad Vygandas Marburgietis informaciją apie šį įvykį gavo iš dviejų skirtingų šaltinių, todėl nesuprato, jog eina kalba apie tą patį žygį. Taigi, belieka pritarti T. Hirscho nuomonei ir daryti išvadą, kad abiejose aptartose kronikos vietose greičiausiai rašoma apie tą patį 1389 m. vykusį žygį į Kaltinėnų kraštą.

Žemaitija pasiduoda: liūdni 1400-ieji. Kaip manoma, 1400 m. įvyko dar vienas Vokiečių ordino žygis į Kaltinėnų kraštą. Tuo metu politinės aplinkybės vėl buvo pasikeitusios. 1398 m. sudarydamas Salyno sutartį didysis kunigaikštis Vytautas Žemaitiją užrašė Vokiečių ordinui. Gavę svarų dokumentą kryžiuočiai dar turėjo žemę užkariauti, todėl 1399 m. vasario mėnesį organizavo iškart du žygius – iš Prūsijos ir iš Livonijos pusės. Pagrindinis smūgis tąkart buvo nukreiptas į Medininkus. Tų pačių metų vasarą antpuolis iš abiejų pusių pakartotas⁶⁸. Tačiau žemaičiai nepasidavė, todėl 1400 m. sausio mėnesį Ordinas surengė dar vieną itin galingą karinę „ekspediciją“. Kryžiuočiams talkino Lotaringijos hercogas su „daugeliu garbingų riterių“⁶⁹. Po pralaimėjimo Vorsklos kautynėse, siekdamas išlaikyti gerus santykius su Ordinu, prie šios baudžiamosios akcijos buvo priverstas prisidėti ir Vytautas „su didele savo žmonių jėga“⁷⁰. Žygyje dalyvavęs Meco miesto (Prancūzija) būrio vadas Jokūbas iš Ekso vėliau parašė kroniką⁷¹, kurioje nurodė, jog Vytautas vedė Lietuvos, Lenkijos, Rusijos ir totorių pajėgas – iš viso 80 tūkstančių raitelių. Livonijos magistras atseit atžygiavo su 50 tūkstančių karių, o Ragainės komturas – su 70 tūkstančių⁷². Šie skaičiai, suprantama, yra visiškai nerealūs, tačiau tokiu būdu kronikininkas parodė žygio mastą ir reikšmę.

⁶⁶ *Codex epistolaris Vitoldi. 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, Nr. 822, s. 439, nr 824, s. 441 (toliau – *CEV*).

⁶⁷ *Mygeyte* kraštas įvardijamas ir 1413 m. vykusių ginčų tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dėl Žemaitijos ribų kontekste. Tačiau šiuo atveju jis minimas greta Veliuonos (*districtuum de Velune et Mygeyte*). Neaišku, ar tai atsitiktinumas, ar Pietų Žemaitijoje buvo kita panašiai vadinta gyvenvietė, ar yra dar kitaip. Tikėtina, į šį klausimą bus atsakyta ateityje: *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 2, ed. Z. Celichowski, Poseniae, 1892, s. 100.

⁶⁸ *SRP*, Bd. 3, S. 226, 228.

⁶⁹ *CEV*, nr 214, S. 65; *SRP*, Bd. 3, S. 235.

⁷⁰ *Codex Diplomaticus Prussicus*, hrsg. von J. Voigt, Königsberg, 1861, Band 6, Nr. 96, S. 98–99 (toliau – *CDP*, Bd. 6).

⁷¹ *BRMŠ*, t. 1, p. 471.

⁷² *QLG*, Bd. 4, S. 337.

Įvykį aprašančiuose šaltiniuose dažniausiai apibendrinant nurodyta, kad pulta Žemaitija, tačiau Jono Posilgiečio kronikoje patikslinama, kad Vytauto ir Ragainės komtūro kariuomenės veikė Kražiuose bei gretimuose kraštuose⁷³. Archaiška prancūzų kalba parašytoje Meco kronikoje sakoma, kad puolėjai nusiaubė Žemaitijos (*Salmete*) ir *Caldee* sritis. Akivaizdu, kad Jokūbas iš Ekso, kaip ir aukščiau minėtas Petras Zuchenvirtas, nesusigaudė Vakarų Lietuvos administracinėje struktūroje, nesuvokė, jog Žemaitija yra žemė, o *Caldee* – tik viena jos dalių. Maža tikimybė, kad kronikininkas išidėmėjo kurios nors mažos gyvenvietės pavadinimą. Įvardydamas *Caldee* jis greičiausiai turėjo omenyje vieną iš tuomet reikšmingiausių Žemaitijos kraštų. Tačiau tokie vietovardžiai kaip Medininkai, Kražiai, Raseiniai, Viduklė, Ariogala, Karšuva ar Knituva neprimena užrašytojo. Dar pastebėjus, kad *d* ir *t* – dažnai vietomis sukeičiami priebalsiai, belieka manyti, kad nagrinėjamame tekste įvardijami Kaltinėnai. Tokią prielaidą jau buvo padaręs Meco kronikos rengėjas Georgas Wolframas⁷⁴. Tokios pat nuomonės laikėsi, tačiau jos plačiau neargumentavo ir istorikas Alvydas Nikžentaitis⁷⁵.

Kaip galima suprasti, Žemaičiuose veikė bent dvi jungtinės kariuomenės. Vienai vadovavo Ordino vyriausiasis maršalas, kitai – Ragainės komtūras ir kunigaikštis Vytautas⁷⁶. Lieka neaišku, ar Meco kronikoje minimas Livonijos magistras žygiavo atskirai, ar prisijungė prie aukščiau minėtųjų. Pirmoji kariuomenė „siaubė ir degino“ kraštą 12 dienų. Panašiai, tik kiek trumpiau – 9 dienas – veikė antrasis junginys⁷⁷. Jokūbo iš Ekso teigimu, užpuolikai „nusiaubė kraštą šešiasdešimt mylių išilgai ir keturiasdešimt mylių skersai, ir sudegino bei sugriovė 3500 miestų, o vyrų, moterų ir vaikų paėmė be skaičiaus“⁷⁸. Negalėdami atsilaikyti prieš tokią jėgą, matydami šalia priešų buvusį savo valdovą, žemaičiai palūžo. Du kraštai (tikėtina – Kražių ir vienas gretimas) pasidavė Vytautui, kiti – maršalui. Visi teritoriniai vienetai turėjo duoti įkaitus. Susumuodamas žygių rezultatus Jonas Posilgietis konstatavo, kad Žemaitija pasidavė kaip „niekadoms dar nebuvo pasidavusi“⁷⁹. Tiesa, ši pirmoji okupacija truko trumpai – tik iki 1401 m. pavasarį kilusio žemaičių sukilimo⁸⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad šaltiniuose yra žinių apie penkis Vokiečių ordino įvykdytus Kaltinėnų krašto antpuolius. Jie vyko 1371, 1375, 1377, 1389 ir 1400 metais. Be to, šaltiniuose aprašomi dažni kryžiuočių žygiai į Medininkus, kurių metu taip

⁷³ *SRP*, Bd. 3, S. 235–236.

⁷⁴ *QLG*, Bd. 4, S. 337, Anm. 2.

⁷⁵ A. N i k ž e n t a i t i s, Baudžiamoji 1400 m. Vokiečių ordino ekspedicija į Žemaitiją, *Gimtasias kraštas*, 1987 09 17, p. 1, 2, 7.

⁷⁶ *CDP*, Bd. 6, Nr. 96, S. 99; *SRP*, Bd. 3, S. 235–236.

⁷⁷ *CDP*, Bd. 6, Nr. 96, S. 99.

⁷⁸ *QLG*, Bd. 4, S. 337; *BRMS*, t. 1, p. 472.

⁷⁹ *SRP*, Bd. 3, S. 236, 237.

⁸⁰ Sukilimo eiga aprašyta: V. Almonaitis, *Žemaitijos...*, p. 132–135.

pat galėjo būti užpulti Kaltinėnai. Labai tikėtina, kad būta mažiau reikšmingų „reizų“, kurių kronikininkai apskritai neaprašė. Tad aišku, jog faktiškai karinių žygių į Kaltinėnų kraštą buvo kur kas daugiau.

Karo žygių į Kaltinėnus maršrutai

Aukščiau cituotose kronikose kryžiuočių karo žygių į Kaltinėnų kraštą maršrutai apibūdinami labai lakoniškai. Kur kas daugiau informacijos apie juos suteikia vadinamieji „vegeberichtai“ – galimų karo kelių į Lietuvą žodiniai „žemėlapiai“. Remdamiesi žvalgų duomenimis, Vokiečių ordino pareigūnai juos sudarė 1384–1402 metais⁸¹. Tuo metu karo žygių jau mažėjo, juos palaipsniui keitė diplomatinė kova. Tačiau galima daryti prielaidą, kad ir iki 1384 m. kryžiuočiai žygiavo panašiais maršrutais.

Iš 53 į Vakarų Lietuvą vedančių karo kelių Kaltinėnai minimi aštuoniuose: Nr. 2, 6, 7, 12, 13, 15, 21 ir 28⁸². Trys iš šių „vegeberichtų“ tiksliau nedatuoti, o kiti surašyti laikotarpiu nuo 1386-ųjų iki 1394-ųjų. Daugumoje aprašų Kaltinėnai vadinami kraštu (*land, lant*), – t. y. teritoriniu vienetu. Kartu su minėtais aštuoniais maršrutais verta aptarti dar keturis, kuriuose Kaltinėnai neįvardijami, tačiau minimos krašte (ar jo priegose) buvusios kitos gyvenamosios vietovės bei fiziniai geografiniai objektai. Tad tyrinėtini aprašymai Nr. 8 ir 9, kuriuose minimi Kvesčiai bei Pašilė, Yžnės ir Ašvijos upės. Taip pat įvertintinas maršrutas Nr. 1, vedęs per šventąjį mišką Ašvietę, bei maršrutas Nr. 18, ejęs iki Jaunodavos⁸³.

Taigi iš viso susidaro net dvylika į Kaltinėnų apylinkes nukreiptų maršrutų. Tokio domėjimosi šia teritorija priežastys suprantamos. Maršrutai pirmiausia buvo skirti ne didžiųjų žygių, kurių metu pulti svarbiausi lietuvių gynybos punktai, organizatoriams. Aprašai pirmiausia turėjo pasitarnauti mažesnio masto išpuolių, vadinamųjų „reizų“ dalyviams. Tokiose karinėse „ekspedicijose“ pirmiausia buvo siekiama plėsti, aišku, kartu ir naikinti kraštą. Tuo tarpu tuose pat „vegeberichtuose“ akcentuojama, kad aptariamam laikui Kaltinėnai buvo „visko pilnas“ kraštas, kuriame „pastovis geras“⁸⁴.

Kryžiuočių karo kelių į Žemaitiją aprašymus atidžiai nagrinėjęs Vaclovas Biržiška pastebėjo, kad visus maršrutus pagal išeities taškus ir vyraujančią kryptį galima suskirstyti į kelias grupes⁸⁵. Peržvelgus aukščiau minėtų aprašymų tekstus matyti, jog kai kurie jų tikrai panašūs, kad toks skirstymas iš esmės tinka ir šiuo atveju.

⁸¹ SRP, Bd. 2, S. 662–708; LKA, p. 7–41; BRMŠ, t. 1, p. 428–445.

⁸² SRP, Bd. 2, S. 666, 668–669, 673–674, 676, 679; LKA, p. 9–11, 14, 16, 18; BRMŠ, t. 1, p. 429–431, 437–439.

⁸³ SRP, Bd. 2, S. 664–665, 670–672, 675; LKA, p. 8, 11–12, 15.

⁸⁴ SRP, Bd. 2, S. 679; LKA, p. 18.

⁸⁵ V. B i r ž i š k a, Kryžiuočių..., p. 1–63.

Keliai nuo Kuršių marių per Bareikas. Antrajame apraše maršruto linija pradama vesti Kuršių nerijoje, tęsiama iki Ventės. Toliau siūloma kirsti Miniją ir pro Bareikas (prie Švėkšnos) žygiuoti rytų kryptimi. „Prie Jūros reikės stovyklauti“, po to pašalinti užvartą ir traukti iki Šiauduvos. Iš šios vietovės jau siektini Kaltinėnai ar Tverai. Bazinę stovyklą išpuoliams rekomenduojama įkurti prie Lokaušupio, į pietvakarius nuo Laukuvos)⁸⁶.

Panašiai vingiuojantis pirmasis „vegeberichtas“ pradamas Klaipėdoje, toliau, perkirtus Miniją, tiesiamas iki tų pačių Bareikų. Iš esmės šis maršrutas nukreiptas į Medininkų kraštą, tačiau jį nusiaubus vedliai siūlo žygiuoti į Ašvietę (*Assweote, Assweothe*) – Kaltinėnų krašte buvusį šventąjį mišką. Pasukus atgalios rekomenduojama traukti pro minėtą Lokaušupį⁸⁷.

Keliai nuo Nemuno per Ariškius ir Kūtymus. Tryliktas maršrutas prasideda prie Nemuno ties Tilže. Toliau, perkirdamas Lumpės ir Vilkės upelius, tęsiasi iki Ariškių – dabartinių Pryšmantų (prie Žygaičių)⁸⁸. Persikėlus per Ežeruoną (ir apraše neminimą Jūrą) siūloma žygiuoti iki Kūtymų (prie Šilalės), o toliau – iki jau minėtos stovyklavietės prie Lokaušupio. Aprašą tęsiant pabrėžiama, kad norint apsistoti būtent Kaltinėnų krašte, stovyklavietę reikėtų kurti Ašvietėje⁸⁹.

Panašiai nuo Nemuno pakrantės vedami aštuntasis ir devintasis maršrutai. Jie taip pat kerta Lumpę, Vilkę, eina iki Ariškių ir Kūtymų. Toliau puolėjai nukreipiami į Medininkų ir Kražių apylinkes, tačiau aprašų pabaigoje minimos Ašvijos ir Yžnės upės, taip pat Pašilė bei Kvesčiai, – tikėtina, Kaltinėnų kraštui priklausę vietinės reikšmės administraciniai centrai⁹⁰.

Keliai iš Ragainės per Greiženus ir Pūtvę. Dvyliktajame apraše, kuriame kaip išeities taškas minima Ragainė, siūloma žygiuoti kiek kitu maršrutu, matyt, turėjusiu vingiuoti pagal šiame tekste neminimą Akmeną. Pirmiausia pasiekiami prie šios upės esanti Pūtvė, po to – Vingininkai (prie Šilalės). Iš šio taško siūloma užpulti ir Medininkus, ir Kaltinėnus⁹¹.

Tiksliu aprašytas aštuonioliktas maršrutas taip pat prasideda Ragainėje ir pro Greiženus (prie Lauksargių), Ringius (prie Pagramančio) atvingiuoja iki minėtos Pūtvės. Nužygiavus dar pusantros mylios, „pirmiausia patenkama į Kvesčių kraštą ir į

⁸⁶ SRP, Bd. 2, S. 665–666; LKA, p. 8–9. Stovyklavietė prie Lokaušupio lokalizuota: V. Almonaitis, Laukuvos apylinkės kryžiuočių karo kelių aprašymų duomenimis, *Laukuva*, I dalis, sudarė V. Jocys ir P. Krikščiūnas, Vilnius, 2005, p. 174–175.

⁸⁷ SRP, Bd. 2, S. 664–665; LKA, p. 8.

⁸⁸ Ariškiai identifikuoti ir lokalizuoti straipsnyje: V. Almonaitis, *Kur pražuvo Ariškių pilis? Darbai ir dienos*, t. 21, Kaunas, 2000, p. 285–294.

⁸⁹ SRP, Bd. 2, S. 673; LKA, p. 14.

⁹⁰ SRP, Bd. 2, S. 670–672; LKA, p. 11–13.

⁹¹ SRP, Bd. 2, S. 673; LKA, p. 14.

Jaunodavos kraštą, kur yra vienas šventas miškas ir viena upė, čia turi kariuomenė pirmą naktį nakvoti⁹². Nors miško pavadinimas neužrašytas, beveik neabejojant galima teigti, kad apsistoti siūloma Ašvietėje.

Keliai nuo Nemuno per Santakus ir Aukaimį. Šeštajame apraše iš Nemuno žemupio rajono rekomenduojama žygiuoti iki Viešvilės upelio, po to – iki Šešuvies upės. Ją perkirtus pasiekiamas Aukaimis (dabartiniai Batakiai), iš kur greitai pasiekiamas Kaltinėnų kraštas ir jame esanti nakvynės vieta, vadinama „Yžnės tiltu“ (*Jensetilte*). Pernakvojus siūloma traukti šventojo Ašvietės miško link, „kur pastovis geras ir vandens pakankamai“. Maršrutas tęsiamas Kražių ir Nemakščių kryptimi. Septintajame apraše nurodomas konkretus pradžios taškas – Ragainė, tačiau toliau pristatomas iš esmės tas pats karo kelias⁹³.

Prie šios krypties maršrutų priskirtinas ir „vegeberichtas“ Nr. 15. Jam informaciją rinko kiti žvalgai, gal todėl apraše kai kur akcentuojamos kitos vietovės. Tačiau ir šis maršrutas prasideda Ragainės apylinkėse, vedamas iki Viešvilės ir toliau šiaurės kryptimi. Vietoje Aukaimio apraše minimi gretimi Santakai, buvę ties Ančios ir Šešuvies santaka. Tekste vėl akcentuojama, kad šiose vietose prasideda „didelis kelias“. Tiesa, kitaip nei šeštame ir septintame apraše nurodoma, kad jis „eina tiesiai į Kražių kraštą“. Juo siektina ir Viduklė, esanti dešinėje, ir Kaltinėnai, kurie yra į kairę nuo šio kelio⁹⁴.

Dvidešimt pirmajame apraše išeities taškas nenurodytas, kaip pirmas orientyras čia minima upė Jūra. Toliau rekomenduojama žygiuoti iki „upės, kuri vadinama Ančia“⁹⁵. Tikėtina, jog ir šiuo atveju kariuomenė nukreipiama į Santakų ir Aukaimio apylinkes, kur vėl randamas „geras kelias“, vedantis į Kaltinėnus ar Viduklę⁹⁶.

Dvidešimt aštuntasis maršrutas taip pat prasideda panemunėje, veda iki Viešvilės upės ir toliau iki Santakų⁹⁷. Už dviejų mylių, ties Trepais (prie Skaudvilės) kariuomenei siūloma pasidalinti į dvi dalis ir žygiuoti arba į Nemakščius ir Viduklę, arba į Kaltinėnus, „iki upės, kuri vadinama Ančia (*Antä*)“⁹⁸. Žygį baigiant rekomenduojama abiems daliniams susitikti Kražiuose. Šiuo maršrutu kariuomenę norėjo vesti broliai Skaudgirdas ir Eikintas, taip pat Bilėnė ir Visgaila⁹⁸. Du pastarieji žvalgai buvo kilę iš Krimyčių valsčiaus Ūbininkų kaimo (prie Teplivos). Įdomu, jog būtent Krimyčiuose gyveno iš Kaltinėnų ištremto bajoro Visagino šeima⁹⁹, o gal ir daugiau tremtinių iš Žemaitijos.

⁹² SRP, Bd. 2, S. 675; LKA, p. 15.

⁹³ SRP, Bd. 2, S. 667–670; LKA, p. 9–11; BRMŠ, t. 1, p. 429–431, 437–439.

⁹⁴ SRP, Bd. 2, S. 673–674; LKA, p. 14.

⁹⁵ SRP, Bd. 2, S. 676; LKA, p. 16.

⁹⁶ V. Biržiška 21-ąjį maršrutą taip pat priskyrė „Santakos“ kelių grupei: V. Biržiška, Kryžiuočių..., p. 34, 38–39.

⁹⁷ Maršruto apraše *Santaken* vadinama upe, tačiau akivaizdu, jog tai klaida.

⁹⁸ SRP, Bd. 2, S. 678–679; LKA, p. 18.

⁹⁹ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, hrsg. von E. Joachim, Königsberg, 1896, S. 487, 543; CEV, nr VI, s. 1022.

Išnagrinėjus visų į Kaltinėnų apylinkes vedusių kryžiuočių karo kelių aprašymus galima teigti, kad juose rekomenduojama kraštą pulti iš dviejų pusių: žygiuojant nuo Kuršių marių (Ventės, Klaipėdos) arba nuo Nemuno (Ragainės apylinkių). Traukiantys iš vakarų turėjo naudotis iš esmės vienu maršrutu, vedusiu per Bareikas. Nuo Nemuno pakrančių vingiavo net trys lygiagretūs maršrutai: per Ariškius ir Kūtymus, per Greižėnus ir Pūtve, per Santakus ir Aukaimį. Pastarasis karo kelias minimas dažniausiai ir, matyt, buvo „populiariausias“. Tiesa, kiek faktiškai visais šiais žodiniiais „žemėlapiais“ pasinaudojo kryžiuočiai, pasakyti sunku. Trys iš aukščiau aptartų karo žygių vyko anksčiau, negu buvo pradėti sudarinėti „vegeberichtai“. Be to, visi penki antpuoliai kronikose aprašyti trumpai, neakcentuojant tikslių judėjimo linijų.

Kryžiuočių karo žygių trukmė

Bendra vokiečių „reizų“ į Žemaitiją trukmė pirmiausiai priklausydavo nuo žygio masto, nuo to, kiek dienų trukdavo jo pagrindinė dalis – vadinamasis pastovis tankiai gyvenamuose kraštuose juos siaubiant ir plėšiant. Minėta, kad 1371-ųjų žygis per Žemaitiją tęsėsi maždaug 8 dienas¹⁰⁰, o platesnio masto antpuolis 1377 m. – bent 12 dienų¹⁰¹. 1400-aisiais versdamos žemaičius paklusti dvi jungtinės kariuomenės Žemaitijoje veikė 9 ir 12 dienų¹⁰². Šių skaičių beveik pakanka teiginiui, kad „vidutinio“ žygio pagrindinė dalis trukdavo apie 10 dienų.

Tačiau vokiečiai bei jų talkininkai turėdavo iki Žemaitijos atžygiuoti ir vėl paržygiuoti namo. Šaltiniuose yra duomenų ir apie tai, kiek, pavyzdžiui, trukdavo žygis iš Karaliaučiaus, tačiau šiuo atveju keliamas paprastesnis uždavinys: apskaičiuoti, kiek vokiečiai užtrukdavo kelyje iš Klaipėdos ar Ragainės – pagrindinių bazių žygiams į Centrinę Žemaitiją.

Antro maršruto apraše nurodoma, kad kol nuo pamario pasieks tankiai gyvenamo Medininkų krašto pietinį pakraštį – Šiauduvą, kariuomenė turi nakvoti prie Minijos, pasiekusi Bareikas ir ant Jūros kranto. Vadinasi, žygis trukdavo 4 dienas. Per vieną žygio dieną kryžiuočiai įveikdavo 3 ar 4 mylias (22 ar 29,5 km) kelio. Tik vienu atveju numatyta penkių 5 mylių (37 km) atkarpa, tačiau nurodoma, kad tuokart teks žygiuoti ištiesą dieną¹⁰³.

Aštuntame „vegeberichte“, kuris vedamas iš Ragainėi artimų Tilžės apylinkių, rašoma, jog nuo jų iki Kaltinėnams gretimo Medininkų krašto ribos – daugiau negu keturios dienos kelio. Ir šiuo atveju „norma“ – 3 arba 4 mylios vienai dienai¹⁰⁴.

¹⁰⁰ SRP, Bd. 2, S. 98; VHLH, lpp. 122–123; LK, p. 196.

¹⁰¹ SRP, Bd. 2, S. 585–586; NPK, p. 155.

¹⁰² CDP, Bd. 6, Nr. 96, S. 99.

¹⁰³ SRP, Bd. 2, S. 665–666; LKA, p. 8–9.

¹⁰⁴ SRP, Bd. 2, S. 670–671; LKA, p. 11–12

Rodos, kiek „greitesnis“ buvo Ragainėje prasidedantis aštuonioliktas maršrutas. Iki pirmosios nakvynės Greižėnuose žygiuota 4 mylias. Kitos stovyklavietės nenurodytos, tačiau likusi maršruto dalis iki Kaltinėnų kraštui priklausiusių Kvesčių padalyta į tris atkarpas: keturių, pustrėčios ir pusantros mylios. Jas kariuomenė galėdavo įveikti ir per dvi dienas su viena tarpine nakvyne¹⁰⁵.

Deja, bene dažniausiai naudoto karo kelio, vedusio per Santakus ir Aukaimį, aprašuose tikslus nakvynių skaičius nenurodytas. Tikėtina, kad nuo Batakių apylinkių ėjęs „didelis kelias“ leido vokiečiams judėti greičiau, tačiau, sprendžiant pagal minimus atstumus, žygiuodami šiuo maršrutu jie taip pat turėdavo kelyje užtrukti bent tris dienas.

Apibendrinant duomenis galima daryti išvadą, kad Klaipėdoje ar Ragainėje pradėtas eilinis vokiečių „reizas“ į Centrinę Žemaitiją trukdavo pustrėčios savaitės. 8 ar bent 6 dienų reikėdavo žygiui pirmyn ir atgal, maždaug 10 dienų kryžiuočiai veikdavo vietoje.

Išvados

Enciklopedijose išitvirtinęs teiginys, kad Kaltinėnai „minimi XIII–XIV a. kryžiuočių kronikose“, yra iš esmės neteisingas. Kaltinėnų vietovardis (*Kalctene*) pirmą kartą paminėtas Vygando Marburgiečio kronikoje, Vokiečių ordino vykdyto karinio žygio į Žemaitiją aprašyme. Remiantis duomenimis, pateiktais Hermano Vartbergišio kronikoje ir kituose šaltiniuose, šis įvykis datuotinas ne 1370 m., kaip manyta iki šiol, bet 1371 m. Tai yra ir pirmojo Kaltinėnų paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose data.

Antras Vygando Marburgiečio kronikoje minimas Kaltinėnų krašto puolimas įvyko 1375 m. Labai didelė tikimybė, kad Hermano Vartbergišio ir kitose kronikose aprašytas Vokiečių ordino karo žygis į Vaikių kraštą yra ta pati nesėkminga karinė operacija.

Remiami talkininkų kryžiuočiai Kaltinėnų kraštą vėl puolė 1377 ir 1389 m. Vygando Marburgiečio kronikoje atskirai aprašomas *Nyntegeten* vietovės užpuolimas greičiausiai įvyko to paties 1389-ųjų žygio metu.

1400 m. Vokiečių ordinas organizavo dar vieną plataus masto karinę ekspediciją, kurioje dalyvavo ir Lietuvos kariuomenė. Aprašant šį žygį Meco kronikoje minima vietovė *Caldee* beveik be abejonių yra Kaltinėnai.

Į Kaltinėnus ir jų apylinkes nukreipta dvylika XIV a. pabaigoje sudarytų kryžiuočių karo žygių maršrutų. Žvalgai siūlė į šį kraštą traukti iš esmės keturiais keliais: per Bareikas, per Kūtymus, per Pūtę ar per Aukaimį. Nuo Ragainės ar Klaipėdos apylinkių iki Kaltinėnų krašto kryžiuočiai žygiuodavo tris keturias dienas.

¹⁰⁵ SRP, Bd. 2, S. 675; LKA, p. 15.

Priedas

**Kronikininko Kasparo Šiuco tekstas apie 1375 m.
Vokiečių ordino žygi į Žemaitiją**

„...hat Bruder Gerike Compter zu Ragnit mit seinem Volcke eine Reise gethan auff Sameiten, vnnnd sonderlich in das Gebiete Caldenen, dasselbe gantz verheeret vnd verbrand, vnd vnsäglich viel Volckes vnd Viehes weggetrieben. Im zurückzuge hetten ihnen die Vngleubigen bey einem Morasz im Walde die Strasse verleget vnd verhawen, vermeinende sie daselbst zu beforteln vnd den Raub wider zu nemen. Die Brüder musten von den Rossen absitzen vnd sich ihrer Haut zu Fusse wehren; da hub sich beyderseits ein harter streit, darinnen allein ohne das gemeine Volck der Compter mit zwölf Ordensherrn auff dem Platze blieben; danneroh wehreten sich die andern so tapffer, vnngesehen sie das oberste haupt verlohren, das sie die Feinde abtrieben vnnnd wider ihren wille zu Rosse kamen vnnnd durch das Morasz vnbeschedit durchsetzen. Da sie sich nun geraumen befunden, stellten sie sich auff die neue in die Schlachordnung; aber die Heyden durfften sie zum andermahl nicht angreifen, dann ihrer waren auch nicht wenig abgesetzt vnd erschlagen worden, sondern liessen sie also mit ihrem Raube passieren.“

„Brolis Gerhardas, Ragainės komtūras, su savo žmonėmis surengė žygi į Žemaitiją, ir būtent į Kaitinėnų kraštą, jį visiškai nuniokojo ir sudegino, bei nenusakomai daug žmonių ir gyvulių išsivarė. Jiems grįžtant atgal, netikintieji prie pelkės, miške, jiems užvertė ir užtvėrė kelią, keikdami juos pačius, kad išgąsdintų ir primintų apiplėšimą. Broliai turėjo nultipti nuo žirgų ir savo kailį ginti stačiomis. Čia kilo tarp abiejų pusių didelė kova, kurioje be paprastų žmonių [mūšio] vietoje krito komtūras ir dvylika Ordino brolių; tačiau likusieji gynėsi taip narsiai, [kad] nepaisant to, jog prarado savo vyriausiąjį vadą, jie nuvijo priešus, nenoromis užsėdo ant žirgų ir nepažeisti perėjo pelkę. Kai vėl jautėsi ramūs, jie iš naujo sustojo kovine tvarka; tačiau pagonyms nebegalėjo jų užpulti dar kartą, kadangi nemažai jų išsibėgiojo ir buvo nužudyti, taigi leido jiems su savo grobiu praeiti.“

Tekstas viduriniaja vokiečių aukštaičių kalba iš: *SRP*, Bd. 2, S. 805. Vertimas į lietuvių kalbą anksčiau nebuvo skelbiamas. Tekstą išvertė Justina Daunorienė, redagavo Vytenis Almonaitis.

THE TEUTONIC ORDER CRUSADES AGAINST KALTINĖNAI REGION

Summary

VYTENIS ALMONAITIS

The object of the present article is Kaltinėnai region which at the end of the fourteenth through early fifteenth century was one of the six or eight major territorial units of Žemaitija (Samogitia), i.e. Western Lithuania. The underlying aim of the article is to generalize the data from various sources concerning the Teutonic Order crusades against Kaltinėnai region in the late fourteenth century, to identify their accurate dates and circumstances of the said military campaigns. In addition, it attempts to identify the date when Kaltinėnai small town (Šilalė District) was first mentioned in sources as well as to discuss routes and duration of the Teutonic military campaign.

The text is based on the known sources, which ‘have not been used to their full extent’: Wigand’s von Marburg *Chronica nova Prutenica*, *Die livländische Chronik* by Hermann von Wartberge, descriptions of Teutonic war raids to Lithuania (*die littauischen Wegeberichte*) and others.

It has been found that the statement well-established in encyclopaedias that Kaltinėnai ‘were mentioned in the thirteenth – fourteenth centuries in Teutonic chronicles’ is in fact incorrect. The place-name Kaltinėnai (*Kalctene*) was for the first time mentioned in the chronicle by Wigand von Marburg, in the description of the military campaign of the Teutonic Order against Samogitia. According to the data available from the chronicle by Hermann von Wartberge and other sources, the event in question should not be dated back to 1370 as it has been believed, but rather to 1371. That is the date when Kaltinėnai were first mentioned in written sources.

The second Teutonic attack against Kaltinėnai region was launched in 1375. The chronicle by Wigand von Marburg contains some information about this raid, but it is highly likely that the crusade of the Teutonic Order against Vaikiai region described in the chronicle by Hermann von Wartberge and other chronicles is the same unsuccessful military operation.

The raid of 1377 was characterized by its large scope and participation of Austrian knight Albrecht III in addition to other allies. The fourth known campaign was launched in 1398. It is quite plausible that the location of *Nyntegeten* was attacked during that particular campaign, though in the chronicle by Wigand von Marburg it is described as a different operation.

In 1400 the Teutonic Order arranged one more large-scale military campaign where the Lithuanian army was involved as well. Descriptions of this raid in the Meco chronicle mention the location *Caldee* which almost definitely is Kaltinėnai.

Twelve routes of military campaigns launched by the Teutonic Order in the late fourteenth century were directed to Kaltinėnai and neighbouring areas. Scouts suggested reaching this region mainly by four routes: through Bareikos, through Kūtymai, through Pūtvė or through Aukaimis. It would take 3–4 days for Teutonic knights to march from Ragainė or Klaipėda areas to Kaltinėnai region.

Vytenis Almonaitis. Humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros docentas. Monografijos „Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais“ (Kaunas, 1998), keliasdešimties mokslinių straipsnių autorius. Mokslo populiarinamųjų knygų rengėjas ir leidėjas. Tyrinėjimų kryptys: Vakarų Lietuvos istorinė geografija XIV–XVI a., LDK politinė istorija XIV a. – XV a. pradžioje.

Adresas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas, K. Donelaičio g. 52, Kaunas 44244

El. paštas: v.almonaitis@hmf.vdu.lt